

Ieder kind kan uitblinken in het Leerorkest

– Marco de Souza

In de zogeheten achterstandswijken in Amsterdam krijgen meer dan drieduizend kinderen gratis een muziekinstrument naar keuze en muzieklessen van vakbekwame docenten. Binnen de kortste tijd spelen ze in een bijzonder orkest: het Leerorkest. Zomaar, omdat jaren geleden een jonge Braziliaan naar Nederland kwam. Marco de Souza bracht niet alleen zijn liefde mee voor klassieke muziek, maar ook zijn gevoel voor sociale rechtvaardigheid en gelijke kansen. En bovendien organisatietalent, doorzettingsvermogen en heel veel enthousiasme. Toen hij directeur werd van de muziekschool in Amsterdam Zuidoost zag hij geregeld kinderen uit de omringende flatgebouwen langs de school lopen en door de ramen turen. Maar ze kwamen nooit naar binnen. Tijdens zijn zoektocht naar een viooldocent, was de reactie: “Wie zit nou in de Bijlmer te wachten op vioollessen?” Hij zag de kloof tussen het leven van deze kinderen en de kansen om klassieke muziek te ontdekken en te beleven. Dat deze kloof uitsluitend bestond op basis van sociale verschillen was voor hem onverteerbaar. Maar niet alleen deze kinderen vonden niet de weg naar klassieke muziek en zelf musiceren. Het was tijd voor een andere benadering. Ik ontmoet Marco de Souza op de plek waar het allemaal begon: in zijn kantoor van de muziekschool van Amsterdam Zuidoost.

Voor de oorsprong van zijn ideeën keren we terug naar zijn jeugd. Klassieke muziek speelt aanvankelijk in het gezin geen rol. Dat verandert als een hoogbegaafde oudere broer een platenspeler en een abonnement op een klassiek tijdschrift cadeau krijgt met elke maand een nieuwe plaat. Omdat de broers op dezelfde kamer slapen hoort de jonge Marco opeens elke avond Bach, Brahms en Beethoven. “Ik was helemaal bezeten van die klanken die voor mij uit een totaal andere wereld kwamen en wilde nog maar een ding: zelf muziek maken! Maar mijn ouders wilden dat niet.” Vader De Souza weigert om muzieklessen voor zijn zoon te betalen, want het beroep van musicus kan alleen maar tot armoede leiden. Maar ook de jonge Marco geeft niet op wanneer hij eenmaal iets in zijn hoofd heeft gezet. Terwijl voor zijn broers en zussen alle opleidingen worden betaald, heeft hij

A black and white portrait of Marco de Souza, a middle-aged man with wavy, light-colored hair, wearing glasses, a dark suit jacket, a white shirt, and a patterned tie. He is smiling and looking slightly to the right of the camera. The background is a blurred crowd of people.

*‘Door muziek leren kinderen dat ze
belangrijk en waardevol zijn’*

Marco de Souza

allerlei baantjes om zijn muzieklessen te kunnen bekostigen. Als hij op zijn twaalfde naar Sao Paolo wil voor lessen – een reis van vijf uur met de bus –, vervalst hij de toestemming van zijn vader om alleen te mogen reizen en gaat hij stiekem, terwijl zijn ouders denken dat hij naar school gaat.

Kinderlijke naïviteit

Op zondagen is hij vaak in de sloppenwijken te vinden om via de kerk eten uit te delen of spelletjes met de kinderen te doen. Pas zestien jaar oud, schrijft hij een projectplan om de kinderen muzieklessen te kunnen geven. Hij spreekt de gemeenteraad toe en krijgt geld om een jaar lang les te geven. De overeenkomst moet worden ondertekend door een ambtenaar want zelf is hij te jong en niet bevoegd. Maar hij wil ook instrumenten en lessenaars kopen, en hiervoor is het bedrag onvoldoende. Er moet meer geld komen, maar hoe? Als de jaarlijkse optocht met prijzen voor de mooiste versierde auto's wordt gehouden, grijpt hij zijn kans en schrijft zich meteen in. "Ik dacht: we doen hieraan mee en we winnen. Mijn hele familie heb ik toen gek gemaakt. Ik zei: we gaan geld verdienen want ik móet lessenaars en van die Orff-instrumentjes hebben! Al mijn tantes hebben toen geholpen om die wagen te versieren." De Souza straalt opnieuw als hij vertelt dat ze de prijs wonnen voor de meest originele auto en daarmee een geldbedrag dat voldoende was om alles te kunnen kopen. De oorkonde heeft hij nog steeds. Maar de prijs betekende nog veel meer: het liet hem zien dat het mogelijk is om de idealen waar je echt in gelooft waar te maken. "Ik had een groep mensen om me heen en dacht: met z'n allen krijgen we dat voor elkaar. Ik heb daar nooit aan getwijfeld. Die kinderlijke naïviteit die er toen was heeft mij ook geholpen. Met wat we hier hebben gedaan, helemaal vanuit het niets, is dat net zo. Zo van: we gaan dit doen, kinderen hebben het nodig en dus gaan we het geld vinden."

Het geluk van Für Elise

Op drieëntwintigjarige leeftijd komt Marco de Souza naar Nederland. Hij speelt Viola da Gamba, volgt ook een opleiding orkestdirectie en wil zich specialiseren in Barokmuziek. Maar al snel merkt hij dat spelen alleen voor hem niet voldoende is. Hij beleeft er veel plezier aan, vooral aan samenspel, maar hij wil meer: hij wil dat zoveel mogelijk andere mensen dat plezier ook kunnen ervaren. Want waarom is muziek leren

maken eigenlijk niet de gewoonste zaak van de wereld, net zoals lezen en schrijven? Waarom wordt er bij muziek altijd maar gesproken over ‘talent’, alsof muzieklessen eigenlijk alleen dan echt de moeite waard zouden zijn? Waar gaat de beleving van muziek en kunst eigenlijk over? Deze vragen houden hem bezig en langzaam groeit het inzicht dat er fundamenteel iets moet veranderen. “Ik begon te beseffen dat onze beleving van muziek, en zeker van klassieke muziek, heel erg gericht is op topprestaties en niet op de beleving op een veel simpeler niveau. We merken het hier op de muziekschool ook: ouders komen binnen voor de eerste muziekles van hun kind en willen na afloop meteen weten of hun kind talent heeft. Alsof muziekles alleen maar nut heeft als we daardoor iemand naar het conservatorium kunnen sturen. Niet ieder kind hoeft toch de volgende Janine Jansen te worden? We zeggen toch ook niet dat je alleen mag leren lezen en schrijven als je de volgende Harry Mulisch wordt?”

Autisme en Für Elise

Hoewel De Souza inmiddels begrijpt dat muziek niet alleen moet gaan over talent en topprestaties, leert ook hij een belangrijke les wanneer zijn oudste zoon, die een vorm van autisme heeft, het plan opvat om Für Elise te leren spelen. Hij was er aanvankelijk niet blij mee. “Ik dacht: waarom moet dat nou? Maar hij vond Für Elise zó ontzettend mooi. Het kostte hem vijf jaar, alleen dit stuk. En daarna genoot hij er intens van om het voor anderen te spelen. Je kon zien hoe superserius dat voor hem was. Het was een hele pure en intense beleving van kunst. Dat was zó mooi dat ik me echt schaamde. Want wie ben ik om te bepalen dat dat geen kunst en geen kunstbeleving is? Ik nam me voor om die beleving van muziek veel breder te gaan maken.”

Het Leerorkest is dan ook geen kweekvijver voor verborgen talenten. “Mensen begrijpen niet hoe breed muziek is en dat het ook de moeite waard is voor een kind als mijn zoontje. Ik denk dat we altijd veel te veel gericht zijn geweest op dat gezeur over talentontwikkeling. Die benadering heeft er in Nederland toe geleid dat maar twee of drie procent van de kinderen naar een muziekschool gaat. In die hele kleine groep wordt naar dat ene bijzondere talent gezocht. Als je echt naar talent op zoek wilt gaan, moet je daar jarenlang aan de basis in investeren en daarvoor heeft men te weinig geduld; alles moet snel

gaan in Nederland. Natuurlijk is er niets mis met het goed begeleiden van getalenteerde kinderen – wij hebben ook talentorkestjes voor kinderen die verder willen gaan –, maar dat is niet het uitgangspunt. Als je leert om muziek te maken en te beleven ben je gewoon een completer mens. Alle kinderen zouden deze kans moeten krijgen en dat begint bij de basis, op school. Dat begint niet door te willen dat uit de Bijlmer de volgende Janine Jansen komt.”

Breng muziek naar kinderen

Als De Souza directeur wordt van de muziekschool in Amsterdam Zuidoost, midden in de immigrantenwijken en omgeven door ‘zwarte’ scholen, brengt hij zijn visie in praktijk. Hij ziet dat er wel subsidies zijn om de kinderen muziekles te laten volgen, maar dat het geld deze kinderen niet bereikt – de culturele en sociale afstand is te groot. Hij besluit om muziek naar de kinderen te brengen en vraagt musici om op scholen op te treden. De kinderen krijgen vooraf een workshop over de muziek en de instrumenten die ze gaan horen, mogen de instrumenten uitproberen en maken kennis met klassieke muziek op een manier die aansluiting vindt: door verhalen, tekenfilmpjes en Harry Potter. “Toen wij daar aankwamen met echte instrumenten en met echte muziek, voelden ze: ‘Hé, wij zijn ook belangrijk! We worden niet afgescheept met een paar trommels en speelgoed; ze nemen ons serieus!’ Deze kinderen wilden dingen leren en niet alleen maar beziggehouden worden. Dat was voor mij het begin van de volgende stap. Mijn gedachte was: we moeten met muziek iets bedenken dat de kinderen samen kunnen doen en we moeten het heel dichtbij brengen. Dat was het concept van het Leerorkest.”

Orkest als een voetbalclub

De Souza ziet in dat hij niet moet proberen om de kinderen naar de muziekschool te halen, maar dat het andersom moet: muzieklessen op de basisschool waar de kinderen elke dag naartoe komen. Geen individuele lessen maar groepslessen en samenspel. Al snel vindt hij scholen die het belang hiervan inzien. Maar hoe laat je kinderen die net beginnen en zo verschillend zijn, samenspelen? En al helemaal samen in een orkest? De Souza bedenkt een ingenieus traject dat begint met een bezoek aan het Nederlands Philharmonisch Orkest, gevolgd

door workshops en ‘speeddaten’ met verschillende instrumenten, waarvan de kinderen er drie kiezen voor een proefperiode. Daarna beginnen de groepslessen op school. “We leggen aan de kinderen uit dat we een orkest gaan vormen en dat dat net zo iets is als een voetbalclub. We kunnen niet iedereen als doelman gebruiken, want dan verlies je altijd. Op dezelfde manier lukt het bijvoorbeeld niet om iedereen op viool te zetten. De kinderen snappen zo heel goed dat ze een team gaan vormen en dat hiervoor verschillende instrumenten nodig zijn.” Na een paar maanden zijn ze klaar om een orkest te vormen. Dit kan omdat het repertoire bestaat uit speciale arrangementen die aansluiten bij wat de kinderen op dat moment kunnen. Losse noten worden door het samenspel opeens muziek en elke noot telt. De Souza legt uit waarom dat zo belangrijk is. “Deze kinderen krijgen, omdat ze in bepaalde buurten wonen, vanaf hun geboorte een stempel dat zegt dat ze een goede kandidaat zijn om later te ontsporen, een hangjongere of een crimineel te worden. Wij zeggen: je hebt nu een noot geleerd en met die ene noot kun je al iets heel moois doen. Door muziek leren ze dat ze belangrijk en waardevol zijn en dat elk stapje dat ze vooruit zetten van waarde is voor het geheel. Het is als een voetbalclub, maar wel een die altijd wint! Zo leren ze ook dat je door samen te werken prachtige dingen kunt bereiken. Dat is iets dat hen houvast geeft in hun hele leven.”

Discipline en concentratie verbeteren

Wat is het verschil in beleving tussen een teamsport en samen muziek maken? De Souza: “Het is allebei belangrijk, maar ik vind dat kunst en muziek een heel ander deel van je leven vervullen dan sport. Met muziek heb je direct contact met schoonheid, met iets dat niet tastbaar is. Het gaat erom dat kinderen een beleving hebben waardoor ze voelen dat er meer is en dat ze zelf meer waard zijn dan alleen datgene wat je kunt zien. Ik geloof dat dit iets is wat de mens echt nodig heeft, wat kinderen nodig hebben. Dat gevoel, en dat je in muziek ook vrede kunt vinden. Als kinderen dit ervaren, merken ze ook dat het veel beter is om dit te doen dan op straat te lopen klieren.”

Dit brengt ons bij de vele onderzoeken die aantonen dat muziek maken talloze positieve neveneffecten heeft op kinderen, onder meer op hun gedrag. Het is ook de ervaring van De Souza, die regelmatig

van de scholen hoort dat kinderen bijvoorbeeld veel beter naar elkaar gaan luisteren. De discipline, concentratie en het respect die nodig zijn om in groepsverband muziek te maken, worden ook buiten het orkest vanzelfsprekend.

De Souza benadrukt dat het idee van het Leerorkest weliswaar is gestart met kinderen in achterstandswijken, maar dat het principe is bedoeld voor alle kinderen. Verzoeken om te spreken over integratie en de multiculturele samenleving wijst hij dan ook af. Het Leerorkest gaat niet over integratie, ook al is het bevorderen hiervan een van de prachtige neveneffecten die vanzelf ontstaan. Waar het wel om gaat is het creëren van gelijke kansen én wat muziek kan betekenen voor kinderen, ongeacht hun etnische, sociale of culturele achtergrond.

Delen is het sleutelwoord

Door het Leerorkest hebben duizenden kinderen de weg naar muziek gevonden en hun aantal blijft groeien doordat steeds meer plaatsen het initiatief overnemen. Ook hier is voor De Souza ‘delen’ het sleutelwoord: delen van materiaal, instrumenten, kennis en ervaring. Al het materiaal dat voor de Leerorkesten is gemaakt of nieuw wordt ontwikkeld, is vrij van rechten en voor iedereen beschikbaar. Nieuwe projecten, die zijn voortgekomen uit de filosofie van het Leerorkest, delen wederom hun ervaringen en expertise. Er zijn heel veel mensen van goede wil, zegt De Souza, maar we moeten op een andere manier gaan denken, veel meer bereid zijn om te delen en sociale betrokkenheid om te zetten in daden. Op deze manier vindt hij oplossingen voor problemen die zich onvermijdelijk voordoen. Als de kosten voor het onderhoud en de reparatie van de vele duizenden instrumenten te hoog zijn, vindt hij vrijwilligers en studenten die bereid zijn om te helpen. Als hij ziet dat een nationaal instrumentendepot nodig is waar scholen instrumenten kunnen lenen, belt hij bedrijven en vraagt hen om te investeren door kennis op het gebied van marketing, financiën of huisvesting om een goed projectplan te kunnen maken. Tegen grote fondsen zegt hij dat hij niet begrijpt dat ze drie ton geven voor het ontwikkelen van een lespakket, maar niet in de subsidievoorwaarden stellen dat dit een ‘open source’ moet zijn, voor iedereen toegankelijk. “Inderdaad”, zeggen de directeuren vaak. “Waarom doen we dat

eigenlijk niet?” Door zijn enthousiasme en de eenvoudige waarheid van zijn redeneringen weet De Souza veel mensen te overtuigen en betrekken te maken. Soms ook met een beetje hulp; als hij niet makkelijk bij een bedrijf binnenkomt, belt hij vrienden en supporters van het eerste uur Freek en Hella de Jonge. “Ik vraag dan wel eens aan Freek: zou jij misschien willen bellen en voor mij een afspraak willen maken? Als jij belt, zullen ze in ieder geval de telefoon opnemen. En dat doet hij!”

Amsterdammer van het Jaar

In acht jaar tijd groeit het Leerorkest uit tot een waar fenomeen. De kinderen spelen in de ArenA, in het Concertgebouw, voor burgemeesters, ministers en koninginnen Beatrix en Máxima, met bekende musici als Emmy Verhey en Janine Jansen, voor radio en televisie en gaan soms zelfs op tournee. En elke week spelen ze samen en voor elkaar, gewoon op school. Radio 4 houdt in mei 2014 met groot succes een landelijke inzameling voor het nationale instrumentendepot en Marco de Souza wordt uitgeroepen tot Amsterdammer van het Jaar 2013. Hij vindt zelf dat dit niet zozeer iets zegt over hem, maar alles over Amsterdam. Alles deelt hij, ook de eer.

Over Marco de Souza

Marco de Souza (1964) werd geboren in Brazilië. Toen hij 23 was kwam hij naar Nederland, waar hij zich specialiseerde in barokmuziek (Viola da Gamba). Hij bekleedde verschillende leidinggevende functies, waaronder die van dirigent, artistiek leider en voorzitter van orkesten, koren, verenigingen, scholen en vele muziekprojecten.

Marco de Souza is directeur van de Muziekschool Zuidoost in Amsterdam en oprichter en directeur van de Stichting Leerorkest. Met het Leerorkest opende hij de deuren naar klassieke muziek en muziekonderwijs voor kinderen in de Bijlmer. Zijn initiatief vindt inmiddels op steeds meer plaatsen navolging, onder meer in Friesland en Groningen, Den Bosch, Den Haag, Haarlemmermeer, Utrecht, Almere, Raalte, Enschede en Antwerpen.